Dit facsimile van het onderzoek naar Joost van Vollenhoven door Silvia W. de Groot is het gevolg van een reis die ik in 2012 naar Mali organiseerde. Jan Peter Peterson en Caia Peterson - van Vollenhoven maakten deel uit van het reisgezelschap. Twee weken reisden we door het indrukwekkende, droge Sahel landschap langs alle culturele UNESCO hoogtepunten. Aan het eind van de reis wandelden we door de hoofdstad Bamako. Plots zag ik in het oude koloniale centrum op een straatnaambordje *Rue van Vollenhoven* staan. Onmiddellijk wees ik Caia hierop en zei: *"Je had ook wel eens mogen vertellen dat er een straat naar je vernoemd is in Bamako!"* Caia en Jan Peter waren blij verrast en erg nieuwsgierig. Naar wie was deze straat vernoemd? Zou het familie zijn van Caia?

Afb: Rue van Vollenhoven in Bamako, Mali (2012)

Het was de tweede keer gedurende deze reis dat de naam Van Vollenhoven opdook. Op de eerste dag in Bamako bezochten we Ismael Diabaté, een oude bogolan kunstenaar die in de Malinese traditie met modder op doek schildert.

Bij ons bezoek wisselden we visitekaartjes uit en Diabaté sprak met verbazing de naam Van Vollenhoven uit. *"Vous êtes la famille de van Vo?"*, [1] vroeg hij.

Nog voordat we naar huis vlogen, besloot ik een Malinese historicus uit te nodigen om iets te vertellen over de geschiedenis van Bamako en wellicht wist hij meer over deze Van Vollenhoven, oftewel 'Van Vo' zoals de Malinesen hem noemen. De zoektocht was begonnen...

De Malinese historicus, Abdelkader Fofana, wist ons gelukkig het een en ander te vertellen over Rue Van Vollenhoven. De straatnaam in Bamako verwijst naar Joost van Vollenhoven, gouverneur-generaal van West Afrika in de periode 1917 en 1918. Volgens Fofana had 'Van Vo', bezien vanuit de context van zijn tijd, goede dingen gedaan. Zo wees hij erop dat Joost van Vollenhoven geweigerd had om zwarte soldaten naar het front te sturen toen hij daar de opdracht toe kreeg van de Franse Minister van Oorlog. *"Van Vo had het niet slecht voor met de Afrikanen*", zei hij bedachtzaam. Met deze informatie en een groeiende nieuwsgierigheid vlogen we terug naar Nederland. Het verhaal liet Caia en Jan Peter niet los. Caia herinnerde zich dat er ergens in de familie een archief was met brieven, documenten en krantenknipsels over een befaamd familielid. Ging dat over Joost van Vollenhoven?

Bij thuiskomst hebben Caia en Jan Peter het archief gevonden. Ze besloten mij uit te nodigen om verder onderzoek te doen naar Joost van Vollenhoven. Ik nam het archief mee en ging op zoek naar meer informatie. Al gauw stuitte ik op het gedegen onderzoek van Silvia W. de Groot, uitgevoerd als onderdeel van de Amsterdamse Historische Reeks van de UvA uit 1991. De Groot's onderzoek getiteld *'Joost van Vollenhoven (1877-1918) Portret van een Frans koloniaal ambtenaar'* is gebaseerd op bronnenonderzoek uit archieven in Frankrijk waar zich ook de microfilms uit de archieven van Dakar bevinden. De Groot geeft een helder en overzichtelijk beeld van het leven van Joost van Vollenhoven met een focus op zijn beleid als koloniaal ambtenaar en de sociaal, politiek en economische context van de tijd waarin hij leefde. Haar onderzoek gaat over de overgang van de ene koloniale doctrine naar de andere; de rol die het moederland (Frankrijk) speelde in relatie tot die van de koloniale ambtenaren; de vele tegenstrijdige belangen die er hun invloed op uitoefenden en de

[1] *"Bent u familie van Van Vo?"*

resultaten die men hoopte te bereiken. Het is een zeer boeiende casestudy met Joost van Vollenhoven in de hoofdrol.

Zonder De Groot's onderzoek volledig te willen samenvatten, geef ik hieronder kort de meest in het oog springende zaken uit het leven en werk van Joost van Vollenhoven. Onderstaande tekst is gebaseerd op het onderzoek van De Groot, het familiearchief van Caia en Jan Peter en op bronnen die ik tijdens mijn zoektocht in de archieven van Bamako vond. Deze beleidsstukken bevestigden het beeld dat De Groot schetst van Joost van Vollenhoven. Veelal waren de archiefstukken helaas bijna vergaan door de verzengende hitte van het Malinese klimaat in combinatie met termietenaanvallen... Gelukkig vond ik soms wel degelijk de originele brieven en handtekeningen van Joost van Vollenhoven. Tevens vond ik mooie citaten in de brieven die ik meenam uit het familiearchief.

Afb: De staf in het nationale archief in Bamako had ook last van de enorme hitte...

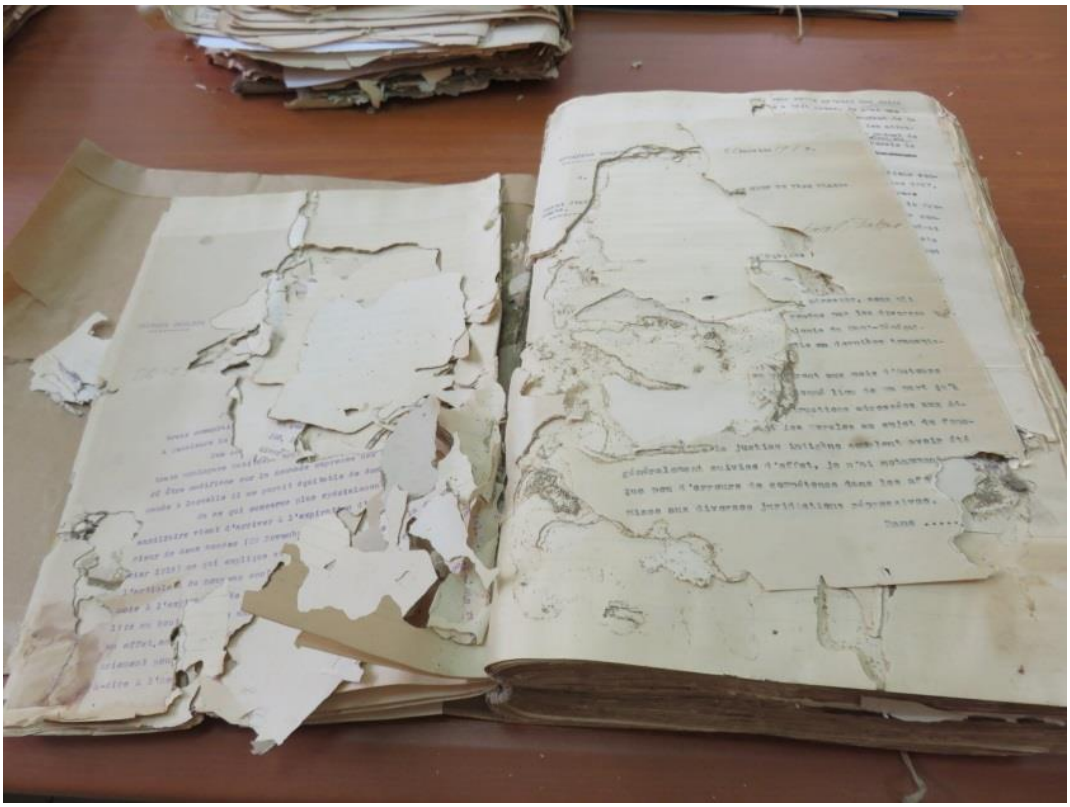

Afb: Archiefonderzoek in het nationale archief te Bamako, Mali in 2016.
De termieten waren mij voor geweest.

ecteur des Finances et de la Comptabilité
té de l'exécution du présent arrêté./.

Dakar, le 10 JUIN 1917 ~~MAI~~ 1917

J. v. Vollenhoven

GOUVERNEMENT GÉNÉRAL DE L'AFRIQUE OCCIDENTALE FRANÇAISE
CONSEIL DE GOUVERNEMENT

Afb: Archiefonderzoek in het nationale archief te Bamako, Mali in 2016.

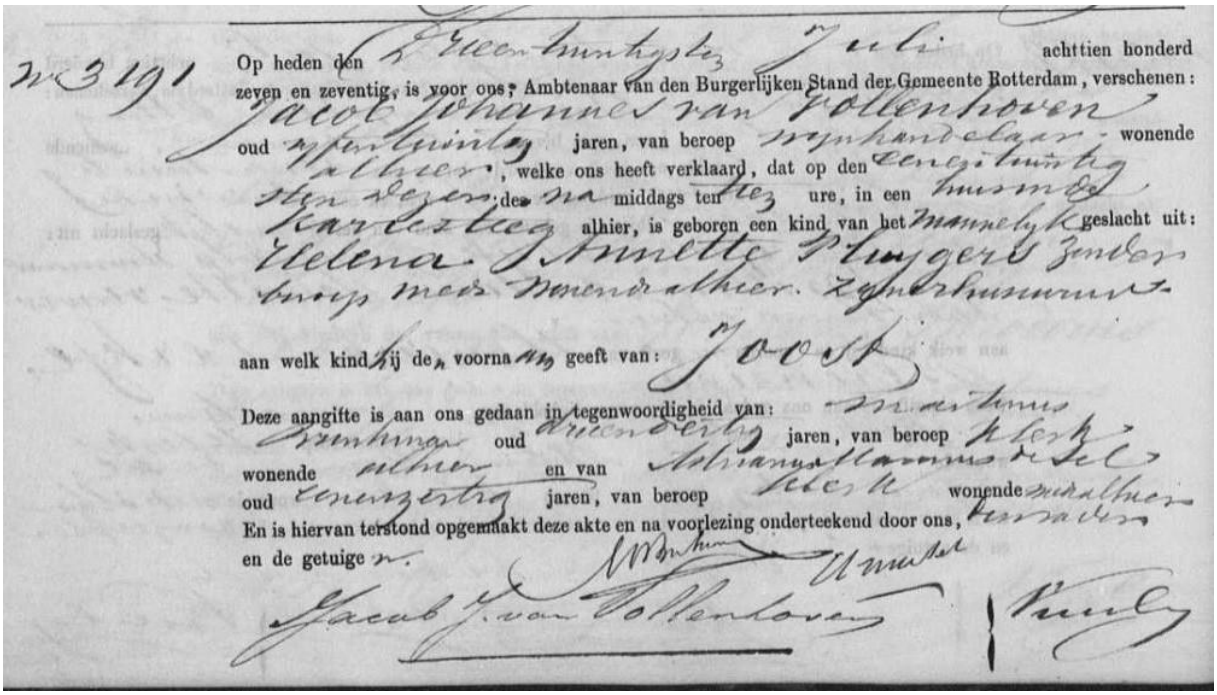
N 3191 Op heden den achttien honderd zeven en zeventig, is voor ons, Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Gemeente Rotterdam, verschenen: Jacob Johannes van Vollenhoven oud jaren, van beroep wijnhandelaar wonende alhier, welke ons heeft verklaard, dat op den dezes des na middags ten ure, in een Karensteeg alhier, is geboren een kind van het mannelijk geslacht uit: Helena Annette Pluygers zonder huwelijk met wonende alhier. Zijne huisvrouw

aan welk kind hij de voornaam geeft van: Joost

Deze aangifte is aan ons gedaan in tegenwoordigheid van: oud jaren, van beroep wonende alhier en van oud jaren, van beroep wonende alhier

En is hiervan terstond opgemaakt deze akte en na voorlezing onderteekend door ons, en de getuige.

Afb: Geboorteakte Joost van Vollenhoven uit het stadsarchief Rotterdam.

Ambitie

Joost van Vollenhoven werd in 1877 geboren in de Karrensteeg, in het oude, vooroorlogse centrum van Rotterdam. Hij was de zoon van Jacobus Johannes van Vollenhoven (1852-1925) en Helena Annette Pluygers (1852-1938). De grootvader van Joost van Vollenhoven was burgemeester van Rotterdam van 1866 tot 1881 en heette ook Joost van Vollenhoven (1814-1893). ‘Onze’ Joost (1877-1918) had drie broers, Jacob David (1876-1917), Arnoldus Johannes (1880-xxxx), en Christiaan (1883-1924). Deze vier broers hadden één zus: Johanna Cecilia (1879-1967).

In 1886, Joost van Vollenhoven was toen negen jaar oud, verhuisde het gezin naar Algiers (Birmandreis) waar zijn vader Nederlandse consul en wijnhandelaar was. Hij genoot zeer patriottistisch Frans onderwijs en groeide op in een onrustige sfeer waarin de lokale bevolking zich stevig verzette tegen de kolonisatoren. Dat heeft zeker indruk op hem gemaakt en hij besloot na zijn eindexamen (1895) en een paar jaar rechtenstudie in Algiers, naar Parijs te gaan om in 1899 op de ‘*Ecole Coloniale’* te studeren. Hij volgde daar de opleiding tot koloniaal ambtenaar. In hetzelfde jaar werd hij officieel Fransman, hij was toen 22 jaar. Tegelijkertijd maakte hij zijn rechtenstudie af en schreef

een ‘thèse de doctorat’ (masterscriptie) getiteld: *‘Essai sur le Fellah algérien’* [2] dat in 1903 werd uitgegeven. In Algiers vervulde Van Vollenhoven zijn dienstplicht. Vanaf 1903, hij was toen 26 jaar tot en met zijn dood in 1918 (40 jaar) maakte hij een pijlsnelle flitsende carrière als koloniaal ambtenaar. Hij bekleedde diverse functies: docent, gouverneur; gouverneur-generaal, secretaris-generaal, financieel directeur en ad interim in o.a. Dakar (1906), Guinee, Frans-Equatoriaal-Afrika (nu Congo) (1908), Indochina (1908-1917) en uiteindelijk op 13 mei 1917 werd hij benoemd tot gouverneur-generaal van de A.O.F. (Afrique-Occidentale française) in Dakar.

Afb: Birmandreis, Algerije

Dat Joost van Vollenhoven altijd ambitieus is geweest, blijkt uit een brief die hij op zijn zeventiende naar een oom in Nederland schreef: *“...l´avenir, vous le voyez, ne manque pas. Ajoutez à cela que les colonies françaises sont à peine explorées et vous comprenez immédiatement l’avenir qu’il y a dans une telle situation pour un homme actif et ambitieux”.*[3]

---

[2] *‘Verhandeling over de Algerijnse boer’.*

[3] *“... de toekomst, ziet U, ontbreekt niet. Daar komt bij dat de Franse koloniën nauwelijks zijn onderzocht. U begrijpt onmiddellijk dat er in zo’n situatie toekomst is voor een bedrijvige en geestdriftige man”.*

Koloniale visie

"La colonisation est une nécessité, c'est surtout une justice et un bienfait", [4] aldus Van Vollenhoven. Zijn opvattingen werden door de tijdsgeest gevormd van met name een aantal verlichte militairen, ambtenaren en antropologen. Ze stelden zich op de hoogte van de rijkdommen, infrastructuur en cultuur van de onderworpen volkeren. Ze waren voorstanders van een associatie theorie en van een decentralisatie politiek. Hetgeen neerkwam op het verbeteren van de infrastructuur, het intact laten van bestaande lokale machtsstructuren en het implementeren van intensief onderwijs- en medisch beleid. Deze politiek diende uitgevoerd onder supervisie van de ferme hand van de Fransen. Dit alles had tot doel om de economische structuren te ontwikkelen om de export van grondstoffen en de import van bewerkte produkten te bevorderen. Tevens had men mankracht nodig voor de verdediging van het moederland dat in oorlog verkeerde.

Van Vollenhoven's Inheemse Politiek bestond niet uit een uniform bestuursapparaat. Als voorstander van decentralisatie politiek hamerde hij op hiërarchie en verantwoordelijkheid. Zijn visie was om de weg te wijzen als gouverneur-generaal maar de uitvoering bij de koloniale ambtenaren neer te leggen. Eenieder diende zijn persoonlijke verantwoordelijkheid te dragen, niet achter zijn bureau, maar door zich constant met zijn bevolking bezig te houden. Overal geldt dat mensen behoefte hebben aan contact, aan aanmoedigingen en adviezen, aldus Van Vollenhoven. Belangrijker dan rapporten vindt hij persoonlijke contacten en bovendien versterkt vertrouwen het verantwoordelijkheidsgevoel. Van Vollenhoven: *"Men moet hen de vrijheid geven zelf te denken en te handelen en hen zelfs een mate van fouten maken toestaan. Een bezoek van één uur verduidelijkt een probleem meer dan een rapport van vele pagina's!" En "Il faut circuler, voir, causer, recueillir les confidences, remonter les courages, orienter les bonnes volontés".*[5] In zijn visie is het van belang dat de koloniale ambtenaren de traditionele chefs dienen te zien als behorend tot de elite van hun gemeenschap en hen zodanig te

[4] *"De kolonisatie is een noodzaak, het is bovenal een rechtvaardigheid en een weldaad".*

[5] "*Men moet rondlopen, kijken, babbelen, vertrouwelijke mededelingen vergaren, opmonteren en goede wil in banen leiden".*

behandelen en te respecteren. De chefs zijn het instrument van de koloniale bestuurders van een gebied dat rust en recht aan de kolonisatoren te danken heeft. Wat betreft onderwijs heeft hij ook vooruitstrevende ideeën: *"C'est un homme qui prend conscience de sa dignité".*[6] Middels onderwijs wordt de Afrikaan zich bewust van zijn waardigheid en kennis is de weg naar vooruitgang want zo kan de Afrikaan breken met de onbeschaafdheid van zijn voorouders. Tevens wijst hij erop dat ondanks dat hij misschien jonger is dan veel van de ambtenaren onder hem: "...*quoique jeune, j'ai l'habitude du commandement".*[7] De eindverantwoordelijkheid lag bij de gouverneur- generaal die aan de Minister van Koloniën rapporteerde. Er is maar één algemene chef: *"...ce chef, c'est moi"* [8]*,* aldus Van Vollenhoven.

Intreerede

De intreerede die Joost van Vollenhoven hield bij zijn aankomst in Dakar op 3 juni 1917 was overdreven hartstochtelijk en in hoogdravende taal wanneer het over het strijdende moederland ging. Maar in zijn beleid was hij juist heel zakelijk. Zijn uitspraken zijn paternalistisch en hij heeft volstrekte zekerheid over de weldaden die het Franse bewind over de Afrikanen zal brengen. Hij heeft een heilig geloof in het belang van de koloniën dat ondergeschikt gemaakt wordt aan dat van het moederland.

Vooruitstrevende ideeën

Van Vollenhoven had steeds één doel voor ogen. Het behoud van de wereldvrede èn onderontwikkelde gebieden op gebied van landbouw, handel, industrie en bestuur ontwikkelen. Daarvoor wilde hij economische en politieke unies vormen, op basis van geografische liggingen. Tevens wilde hij volstrekte onafhankelijkheid waarborgen van de koloniserende mogendheden. De meeste ideeën bleven onuitgevoerd. Maar er zijn wel degelijk associaties tussen de Afrikaanse landen onderling èn met de westerse wereld tot stand gekomen. Helaas was het een illusie te denken dat daarmee geen oorlogen meer gevoerd zouden worden. Van Vollenhoven's politiek wordt vaak gezien als een verbetering en een vernieuwing van de tot dan toe gevoerde bestuurlijke

---

[6] *"Het is een man die zich bewust is van zijn waardigheid".*
[7] *"...ofschoon ik jong ben, is het gebruikelijk dat ik de orders geef".*
[8] *"...en ik ben die chef".*

organisatie. Met name de politiek van decentralisatie en associatie: het herstel van traditionele bestuursleden als bemiddelaars tussen de koloniale ambtenaren en de bevolking.

Inzet zwarte soldaten

Begin van de 20ste eeuw waren Fransen bang voor krimp van de bevolking en wilden ze voor de oorlogen zwarte troepen inzetten. Gedwongen rekrutering leidde tot veel weerstand. Er ontstond verzet tegen gedwongen rekrutering, gedwongen arbeid, afpersingen en belastingheffingen. Iedere opstand werd hard onderdrukt. Het transport van duizenden rekruten en onderdak koste enorm veel geld en inspanningen en terugkerende schutters gehoorzaamden niet meer. Ze vertoonden afwijkend gedrag en hadden brutale eisen en vreselijke verhalen over de oorlog. Parijs begon zich af te vragen of de koloniën niet op een andere manier een bijdrage zouden kunnen leveren.

Van Vollenhoven bracht in juli 1917 zijn eerste rapport uit over de nadelen van rekrutering en de voordelen van proviandering van het Franse leger waarop van de Franse regering weinig reactie kwam. Op 25 september stuurde Van Vollenhoven nogmaals een uitgebreide studie en er kwam uiteindelijk een officiële reactie op 17 okt 1917. Hij ontving een telegram: *"Il est entendu que le recrutement sera désormais limité aux engagements volontaires".*[9]

Van de 120.000 schutters kwamen er maar een paar duizend terug. Van Vollenhoven schreef: *"Wat hebben we gedaan voor deze dappere mannen en wat moeten we voor hen doen?"* Zijn beleidsplan was om de herintegratie te begeleiden en medische en sociale verzorging te bieden.

[9] *"Overeenstemming dat de werving voortaan beperkt wordt tot een vrijwillig dienstverband".*

Afb: Senegalese soldaten in Frankrijk.

Afb: Blaise Diagne (1872-1934)

Rekrutering stopgezet

Het koloniale bestuur had al geruime tijd door dat de grenzen van rekrutering bereikt waren. De pers en regering in Parijs, vooral Blaise Diagne, spraken zich ook fel uit tegen nieuwe aderlatingen van de bevolking in de koloniën. Diagne was de eerste Afrikaanse afgevaardigde die in Parijs benoemd werd. Hij streefde fanatiek naar gelijkwaardigheid met Fransen in politieke en staatsrechtelijke zin. Zijn benoeming tot afgezant in Parijs en zijn herhaalde herverkiezing daarvoor in Senegal gaf hem politieke armslag en tevens vormde hij een voorbeeldfunctie voor zijn gekoloniseerde en vernederde mede-Afrikanen. Hij had persoonlijk charisma, legde een agressieve nadruk op gelijkwaardigheid van Afrikanen en Europeanen en had politiek inzicht en succes.

Oorlogsvoering

Op 18 dec 1917 kreeg Van Vollenhoven een telegram van de Minister van Koloniën waarin stond dat er opnieuw zwarte soldaten in dienst moesten worden genomen. Het ging Clemenceau (premier) niet om kwaliteit maar om kwantiteit en om het sparen van de Franse manschappen. Hij wist dat hij op veel weerstand zou stuiten van de koloniale ambtenaren, inclusief de gouverneur-generaal en gouverneurs. Dat klopte. Van Vollenhoven wees op de aantallen die waren gerekruteerd en wel met harde hand, hetgeen tot veel opstandigheid had geleid. Hij wilde het accent verleggen van 'bloedbelasting' naar betalen van 'grondstoffenbelasting' . Clemenceau reageerde*: "Le Ministre des Colonies est tout à fait décidé à briser cettes résistances".*[10] Van Vollenhoven volgde de bevelen op en gaf zijn gouverneurs de opdracht hetzelfde te doen. Maar met tegenzin. Hij besloot naar Parijs te gaan voor precieze instructies over de rekrutering en met de hoop gehoor te krijgen voor het uitvoeren van zijn economische plannen voor een snelle regeling van het vervoer van de opgeslagen oogsten in de haven van Dakar.

Van Vollenhoven neemt ontslag

Op 11 jan 1918 kwam Van Vollenhoven aan in Parijs. Op diezelfde dag tekende Clemenceau het decreet van Blaise Diagne die als '*Commissaire de la*

[10] *"De Minister van Koloniën is vastbesloten ieder verzet te breken".*

République' aan het hoofd van een veelkoppige missie naar de A.O.F. en de A.E.F. werd gestuurd om de bevolking tot aanmelding in het leger op te roepen. Hier wist Van Vollenhoven niets van. Vier dagen later op 15 jan 1918 om 14 uur kreeg hij dit overheidsbevel onder handen en om 16 uur diende hij zijn ontslag in. Hetgeen hem het meeste dwars zat was dat de '*Commissaire de la République'* dezelfde voorrechten zou hebben als de gouverneur-generaal en zich zonder diens voorkennis rechtstreeks tot de Minister kon wenden. Kortom twee kapiteins op één schip...

Van Vollenhoven: *"Les pouvoirs de la République ne peuvent se découper comme de la brioche – sur ce point, je suis inflexible".*[11] Tevens wist Van Vollenhoven dat, wanneer Diagne niet in zijn rekruteringsopdracht zou slagen, hij de kritiek zou krijgen voor tegenwerking te hebben gezorgd. In het geval echter dat Diagne succes zou hebben, zou Van Vollenhoven de schuldige zijn vanwege zijn verkeerde voorspellingen. Hij vroeg in zijn ontslagbrief om hem per direct ter beschikking te stellen van het Ministerie van Oorlog om zijn dienst als kapitein van de koloniale infanterie te kunnen vervullen.

Lastpost

Clemenceau ontbood Van Vollenhoven bij zich en veegde hem op brute wijze de mantel uit: *"Zo, bent U het, Gouverneur? Wat wilt u? Voor Uw aankomst in Parijs heb ik veel over U horen praten. Veel te veel. Het ging alleen maar over U. Sedert U hier bent begint het weer opnieuw.... U bezorgt me alleen maar last. Ik heb er genoeg van. Ja, ik weet het... U hebt een rol gespeeld in de affaire Agadir... U bent in Dakar geweest, in Saint-Louis met Roume, in de Congo met Merlin, in Indochina met Sarraut. Maar wat heb ik daarmee te maken? Ik voer oorlog. Begrijpt U dat? Ik voer oorlog en ik houd er niet van lastig gevallen te worden.... Ik heb soldaten nodig, ik heb er veel nodig om de moffen eruit te donderen en ik wil de moffen eruit donderen. Snapt U?"*

Na deze tirade zei Clemenceau dat hij Van Vollenhoven's ontslag niet aanvaardde en hij bood hem aan op andere wijze Frankrijk van dienst te zijn. Van Vollenhoven geeft aan dat hij instructies heeft gegeven voor rekrutering

[11] *"Het gezag van de Republiek laat zich niet als brood in tweeën breken- op dit punt ben ik onverzettelijk".*

zoals Clemenceau wenst. Hij wil ontslag hebben omdat hij geen gedeelde macht meent te kunnen aanvaarden als gouverneur-generaal. Dat was het einde van hun onderhoud.

Sterven in het harnas

Op 19 juli 1918 op een vooruitgeschoven post in het bos bij Retz, verrast door een onverwachte mitrailleuraanval van de Duitsers, staat Van Vollenhoven op uit de loopgraaf om de situatie in ogenschouw te nemen, neemt zijn helm af en wordt in zijn schedel getroffen. De volgende morgen tijdens zijn vervoer naar het achterland zakt hij weg en sterft. Ook hij heeft met overgave zijn bloedbelasting betaald voor het land dat hij boven alles beminde. De dood op het slagveld paste wel bij Van Vollenhoven, strijden totdat de dood erop volgt. Strijden voor zijn grote liefde: het vaderland. Hij werd oorlogsheld. Zijn roekeloze dood is te verklaren uit zijn wil om eens en voor altijd zijn liefde en plichtsgevoel voor Frankrijk te bewijzen, tegen diegenen in die daaraan getwijfeld hadden. Sneuvelen voor het vaderland is de meest eervolle consequentie van zijn patriotisme.

In de krant '*Le Temps'* verschijnen berichten over de dood van Joost van Vollenhoven.

> ***26 juli 1918 'Van Vollenhoven gedood op het ereveld'***
> *Heden is de dood bekend gemaakt van de heer Van Vollenhoven, oud gouverneur van koloniën, kapitein van het koloniale infanterieregiment van Marokko. Aan het hoofd van zijn troepen is hij tijdens een door hem geleide aanval op het slagveld gesneuveld op 19 juli nabij Longpont.*
>
> ***27 juli 1918 - Necrologie J. Van Vollenhoven***
> *Gisteren hebben wij de heldendood gemeld van de kapitein koloniale infanterie J. Van Vollenhoven, oud gouverneur-generaal van Frans West-Afrika, die aan het hoofd van zijn compagnie op 19 juli is gesneuveld. Geboren in 1877 en de Koloniale School beëindigd in 1901 was hij thans, op veertigjarige leeftijd, op het hoogtepunt van zijn koloniale carrière. Hij begon deze loopbaan in West-Afrika, onder leiding van de Heer Roume. Vanuit Midden-Afrika waar hij twee jaren deel nam aan het kabinet van de minister van koloniën vertrok hij naar Indochina om, wegens ontsten-*

tenis van de Heer Albert Sarraut, in 1914 en 1915 de functie te bekleden van plaatsvervangend gouverneur-generaal. Uiteindelijk werd hij begin 1917 gouverneur-generaal van West-Afrika. Dit ambt gaf hij op in januari 1918 onder omstandigheden die zijn hoogstaand karakter hebben getoond. Allerwegen gold hij als een vooraanstaand persoon wiens moed, verbeeldingskracht en rechtvaardigheid samenging met een scherp en tot opbouwen uitnodigend verstandelijk vermogen dat eigen is aan grote bestuurders. In februari 1915 keerde hij als sergeant 3e klasse van de zouaven vanuit Indochina naar Frankrijk terug. Ruim een jaar bracht hij door aan het front, tijdens welk hij tweemaal gewond raakte. Hij werd hiervoor onderscheiden, eerst door het koloniale regiment van Marokko en vervolgens door de brigade Messimy. Nadat hij op eigen verzoek aan het begin van dit jaar was teruggekeerd naar zijn oude regiment werd hij in juni nogmaals onderscheiden om de volgende reden: Een in alle opzichten opmerkelijk officier, altijd op de bres, uiterst plichtsgetrouw. Ondanks een heftig bombardement lukte het hem - een voorbeeld voor allen - de gehele afdeling van zijn compagnie te versterken en optimaal te organiseren. Zij die J. Van Vollenhoven hebben gekend betreuren dat met hem het land te vroeg een van zijn meest zuivere krachten verliest.

(Vertaling uit het Frans: Thecla Coesèl & Marie Luc Grall).

Na het overlijden van Joost van Vollenhoven, schrijft de Franse luitenant Legrand een brief aan Joosts moeder:

26 september 1918
(...)
Ik was erin geslaagd om gemobiliseerd te worden in hetzelfde regiment als degene die ik meer als een vriend liefhad dan als een welwillende chef. Op 16 juli had Uw zoon de functies van kapitein, adjudant majoor van het 1e Bataljon op zich genomen. 's Nachts werden we uit de 1e linie gelicht en wij dachten met rustpauze te gaan. 's Avonds om 18 uur kregen we het bevel om opnieuw naar het front te gaan maar dit keer bij Villers-Côterets. Het regiment ging 's nachts te voet op pad: Uw zoon voerde per fiets zijn werkzaamheden uit. De tocht duurde de gehele nacht. In het ochtendgloren sloegen we een bivak op bij de noordoostpunt. 's Middags vernamen we dat we ten strijde zouden trekken. U kent Uw zoon goed genoeg om U de vreugde voor te stellen welke hem overviel. Hij hield zich

terstond bezig met de maatregelen die er voor het bataljon genomen moesten worden want de commandant vertrok dadelijk naar de 1e linie. De ochtend van de 17e kwam Uw zoon mij vergezellen in de granaat-kraters waarin wij ons geïnstalleerd hadden. Hij kwam de aanvalsbasis onderzoeken. De gehele dag bleef hij aan het werk en hij besprak met ieder diens rol.

In de avond van de 17e verzekerde hij zich er persoonlijk van dat alles in orde was. Ongestoord en onder een vertrouwelijk gebabbel brachten we in dezelfde granaatkrater de nacht door want het rustige karakter van de Gouverneur-generaal was zo sterk dat wij allen zeker waren van een goede afloop. In de ochtend van de 18e werd om 04.35 de aanval ingezet. Ik week niet meer van Uw zoons zijde tot het moment van overwinnings-roes waarop een mitrailleurkogel hem, in verheven staat, aan het hoofd raakte.

We hadden die gehele dag van de 18e gevochten: in de avond van de 18e trokken we door versperringsvuren van buitengewone hevigheid. In een op de moffen veroverde loopgraaf hebben we ons uitgestrekt, tegen elkaar voor de warmte, en enkele minuten rust genomen. De volgende dag, de 19e, ging de aanval onverminderd voort. Parcy-Tigny werd door onze troepen heroverd: de vooruitgang was traag en buitengewoon moeilijk want de mof had versterking gekregen en tegenover ons vonden wij de beste Pruisische troepen. In de middag naderden wij de weg van Château Thierry naar Soissons toen in de korenvelden van de open vlakte tussen Hartennes-et-Taux en St.Rémy-Blanzy, ongeveer 600 meter zuid-oostelijk van Parcy-Tigny, wij op talrijke moffenmitrailleurs zijn gestuit die ons van links en rechts de das omdeden. We moesten ons plat maken. De Gouverneur-generaal bevond zich naast mij. Enige momenten lang was het niet mogelijk om te bewegen want de kogelregens vlogen 20 centi-meter boven ons hoofd. Op dat moment bemerkte ik dat aan de linker- en aan de voorzijde een Duitse tegenaanval zich opmaakte. Aan de troep die ons volgde gaf ik bevel tot afweer en ik waarschuwde de G.G. Terwijl wij de nieuw aangeduide looprichting namen wilde Uw zoon mij voorbijgaan om een bevel te geven. Hierbij wilde hij zich oprichten om de situatie in te schatten. Ik heb hem toegeschreeuwd: ik smeek U, ga liggen. Hij gaf geen

antwoord. Hij had zijn helm afgenomen om niet in het oog te vallen en blootshoofds keek hij koelbloedig naar de bewegingen van de moffen om een aansporing te geven die passend was voor de door hem geleide eenheden. De salvo's van vuurgeschut verdubbelden en met pijn in het hart zag ik Uw zoon vallen, geraakt door een kogel die de rechterwang indrong tot in de schedel. Ondanks de schok herstelde hij zich en door een wonder van wilskracht stond hij op en liep geheel alleen in de richting van de hulppost van Parcy-Tigny. Een soldaat schoot toe, hij nam hem op de rug en bracht hem naar de hulppost die in Parcy-Tigny was ingericht en waar de arts van het bataljon onmiddelijk te hulp snelde. Door het verband op de wond kon hij niet praten, men hoopte nochtans hem te redden. Dit speelde zich af tegen negen uur 's avonds. Bij het aanbreken van de ochtend heeft de kolonel ervoor gezorgd dat hij naar de regimentsziekenauto nabij de molen van Villers-Hélon werd gebracht. Hij is terstond weggevoerd: Monsieur Baujard, de aalmoezenier van het regiment, ontfermde zich over hem. Hij was alom geliefd en hij werd met koesterende zorg omringd.

Ondanks alles verloor hij het bewustzijn en hij overleed nog voordat men in Longpont aankwam. Dadelijk heeft men hem naar de arts van de Divisie overgebracht, deze ontving instructies om zorg te dragen voor een tijdelijk graf. Het lichaam van hem om wie U weent en wiens dood ons allen een diepe droefenis heeft gebracht diende beschermd te worden tegen iedere vorm van verwoesting. Zo er een helende zalf voor het hart van een moeder zou bestaan dan zou ik U zeggen dat het verscheiden van Vollenhoven diep gevoeld wordt door het gehele regiment waarvan hij een van de mooiste der mooiste zielen was. Met deze woorden eert het Leger Uw zoon in een citaat en hij wordt aangehaald als een gelijke van Bayard.

Voor mij zal de herinnering aan hem als een doortastend aanvoerder, vaderlandlievend, scherpzinnig en mild, nimmer uit mijn geheugen verdwijnen.
Legrand.

(Vertaling uit het Frans: Thecla Coesèl & Marie Luc Grall).

Eerst overlijdt Joosts broer Jacob David in de oorlog en daarna Joost zelf. Hieronder de aangrijpende brief die vader Van Vollenhoven vanuit Algerije schreef aan zijn zwager Kees Pluygers in Rotterdam.

September 1918 Birmandreis,
Zeer waarde Vriend en Zwager,

Ik heb diep medelijden met U zoo zwaar getroffen door het sneuvelen uwer beide neven waarvoor ge werkelijke vaderlijke zorgen en liefde hebt gehad. Ik kan mij volkomen begrijpen dat zulke U op Uw leeftijd bezwaard, maar zijn wij allen ouderen niet in hetzelfde geval waar zoovelen jongeren weggemaaid worden ten genoege van een persoon?

Wij moeten ons bij de omstandigheden van het noodlot neerleggen en maar hoopen dat geen verdere offers van ons gewenscht worden! Uwe groote genegenheid én voor Jaap (Jacques) *én voor Joost beiden in aanmerking nemende hun betrekkelijk zeer uiteenlopende karakters en de zeer uiteenlopende maatschappelijke werkkring is ons volkomen bekend en ontbreken de bewijzen dienaangaande niet.*

Wij moeten ons over al die treurige omstandigheden heen zetten, maar dat zal vooral moeilijk wezen voor Leen (Helena), *Zus en gij en met U allen heb ik diep heel diep medelijden. Voor mij was Jaap de trouwen raadgever en vriend, terwijl Joost zich onmiddelijk onafhankelijk gemaakt heeft, dus wat mij aangaat, meer stond buiten de nauwen vriendschap die verband maken tusschen vader en zoon. De moeder blijft natuurlijk de persoon waarom al de kinderen zich moeten blijven bewegen, want nimmer kunnen de kinderen teruggeven wat zij aan liefde en zelfopoffering van hun moeder genoten. De vader komt in die opvatting buiten beschouwing en aldus beschouwde ik steeds mijn bestaan waarmede ik mij volkomen mee kon vereenigen.*

En nu gaat Kik (Christiaan) *in de loop van October of November als "legionnaire" naar het front, maar komt vóór zijn vertrek naar Frankrijk nog 10 dagen hier "en permission". Hij is vol moed en vertrouwen maar ook hem kan de noodlottige kogel treffen! Doch laten wij de tijd niet vooruitloopen en geen zorgen maken vóórdat de omstandigheden zulks*

noodig maken! Allen doen hun plicht en dat is een rustige gedachte vooral "ná den oorlog!"

Doch mijn waarde en vooral oude Vriend laat geen ontmoedigend gevoel U beheerschen en gelukkig zijt ge nog – uw leeftijd in aanmerking nemende – gezond en veerkrachtig en aan die beide gunstige omstandigheden moet ge gebruik maken om U neer te leggen bij het onvermijdelijke en het onveranderlijke. Hoe meermalen heb ik persoonlijk niet gezegd en geschreven dat – indien er slachtoffers moeten vallen – die dan te nemen onder de velen die langs den natuurlijken weg tot heengaan zijn geroepen! Maar wat zouden wij ouden van dagen voor gevechtswaarde bezitten om de moordadigen van strijd te voeren die reeds zoo lang gevoerd wordt. Wij moeten bijdragen zooveel wij kunnen, tot leniging des oorlogsrampen, ieder naar zijn vermogen en langs de weg die de belanghebbenden / dat is de vechtenden / op de snelste wijze bereikt!

Dit doel maakt óók deel uit van het terug dringen der moderne Hunnen die in de 20ste eeuw / tot schade en schande van ons nageslacht de 'verlichtte' genoemd / tot stand brengen, of beter vernietigen, waarvan in de geschiedenis de voorbeelden ontbreken. Ik juich daarom de Amerikaansche beweging toe om het "oog om oog tand om tand" toe te passen op de verantwoordelijke regeerders van de Duitsche coalitie en aan te vangen met de "bloed Keizer" en diens geheele familie, terwijl het Duitsche volk zonder aan de gerechte straf te ontsnappen zou de kunnen profiteren van "les circonstances atténuantes"[12] met zeer beperkte toepassingen! Wij zijn nu hoop ik op den goeden weg om de nekslag toe te brengen aan het zoogenaamde "onoverwinnelijke!!" Duitsche leger en dan zal het einde nabij wezen.

Leen verzocht mij U dank te betuigen voor Uw hartelijk schrijven, waarvan bovenstaande regelen slechts een zeer beknopte beantwoording bevatten, maar ik wilde niet wachten met de behoefte die ik gevoelde U te schrijven en dien ge wel zult begrijpen wanneer ge in aanmerking neemt de groote Achting en vriendschap die ik persoonlijk voor U voel!

[12] "*verzachtende omstandigheden*"

Met hartelijken handdruk Uwen U toegenegen Vriend,
J.J. van Vollenhoven

Eerbewijs

Joost van Vollenhoven wordt op verschillende plaatsen vereerd. In Parijs bestaat een Vollenhoven plein in het 12de arrondissement dat in 1937 geïnaugureerd werd. Zijn buste troont in wat vroeger de '*Ecole Coloniale*' was aan de Avenue de L'Observatoire en zijn naam staat op een van de plaquettes in het Panthéon (Parijs) als gesneuvelde militair. In Longpont, nabij de plaats waar hij sneuvelde, staat een fors gebouwd monument voor hem dat werd ingewijd op 6 nov 1938. Er zijn diverse lanen en straten naar hem vernoemd in Dakar, Abidjan, Bamako, Brazzaville, Conakry, Cotonou, Koalack, Thiès en Hanoi. Een schip, varend op de Niger met passagiers en vracht, droeg tot 1956 zijn naam en in Indochina een stoomboot. Een zeer bekend lyceum in Dakar was naar Van Vollenhoven vernoemd. Maar die naam is, evenals in de andere gevallen, sinds de dekolonisatie veranderd.

Afb: Buste van Joost van Vollenhoven
in het Franse Ministerie van Overzees Frankrijk te Parijs.

Ter eere van Van Vollenhoven

Nadat president Lebrun het monument voor Van Vollenhoven had onthuld legden kameraden uit den wereldoorlog aan den voet van het monument een bloemenhulde in den vorm van een anker, het kenteeken van de koloniale troepen.

Frankrijks president Lebrun heeft gistermiddag de onthulling bijgewoond van het te Longpont ter eere van den gouverneur-generaal van Fransch West-Afrika, Joost van Vollenhoven, opgerichte monument.

De Nederlander-van-afkomst Van Vollenhoven is tijdens den oorlog aan het front in Frankrijk gevallen.

De minister van koloniën, Mandel, woonde eveneens de plechtigheid bij. Hij sprak een redevoering uit, waarin hij er aan herinnerde, dat Frankrijk een rijk vormt van 110 millioen zielen.

De minister gaf de verzekering, dat Frankrijk zich meer moet bezighouden met hetgeen aan de andere zijde der grenzen van het vaderland geschiedt.

Met zekere inspanning, zeide hij, zal het mogelijk zijn, in de bezittingen een actief leger te lichten van meer dan een half millioen man. Voor het overige is dit zeer belangrijke probleem slechts een der kanten van het veel uitgebreider probleem der organisatie van de landsverdediging. „Ons rijk zou rijkelijk in onze behoeften moeten voorzien om onze munt stabiel, de financiën gezond en de reserves aan grondstoffen overvloedig te maken".

Spr. besloot met te herinneren aan een gezegde van Van Vollenhoven: „De rol der koloniën en hun invloed op de toekomst der volkeren zullen geweldig zijn".

Spr. verzocht de natie na te denken over deze woorden, die een geheel plan van rijkspolitiek uitstippelen, welker verwezenlijking het welzijn van het Fransche bedrijfsleven zou verzekeren.

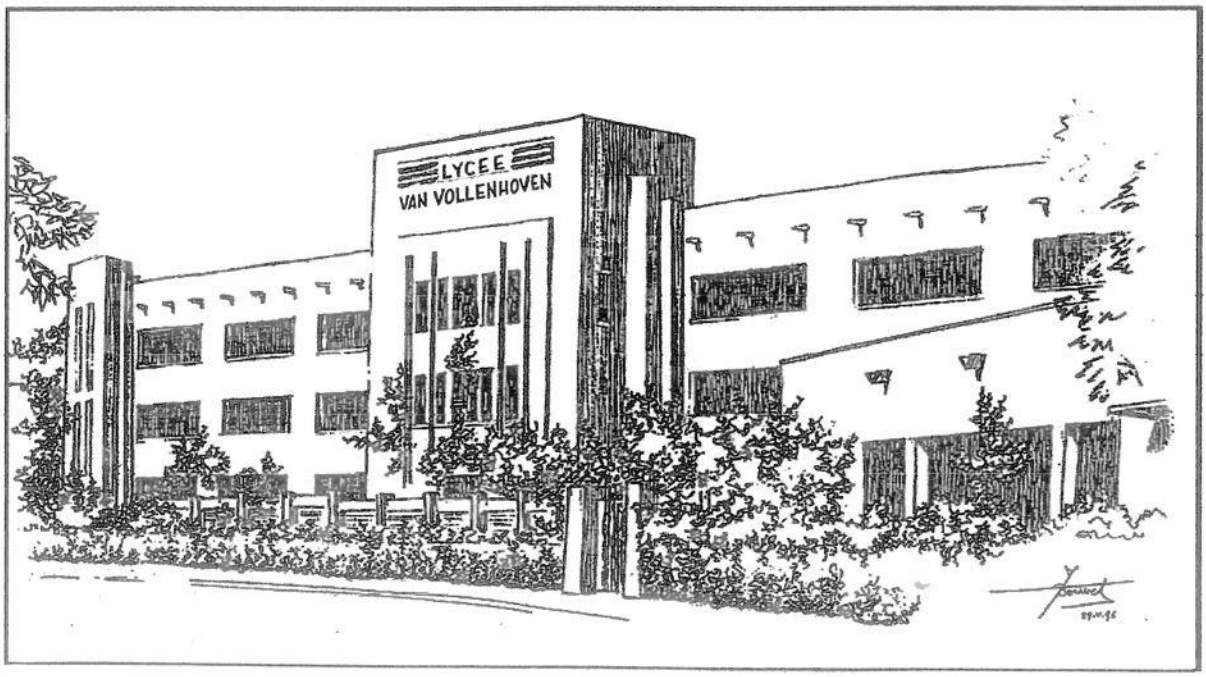

Afb: Lycee Van Vollenhoven Dakar, Nationaal Archief te Dakar.

Afb: Voormalig Lycee van Vollenhoven nu Lycee Lamine Guèye (Senegalese politicus). Foto 2016, Rosalie van Deursen.

Afb: Monument Joost van Vollenhoven in Dakar, foto uit Nationaal Archief te Dakar. Het monument bestaat niet meer.

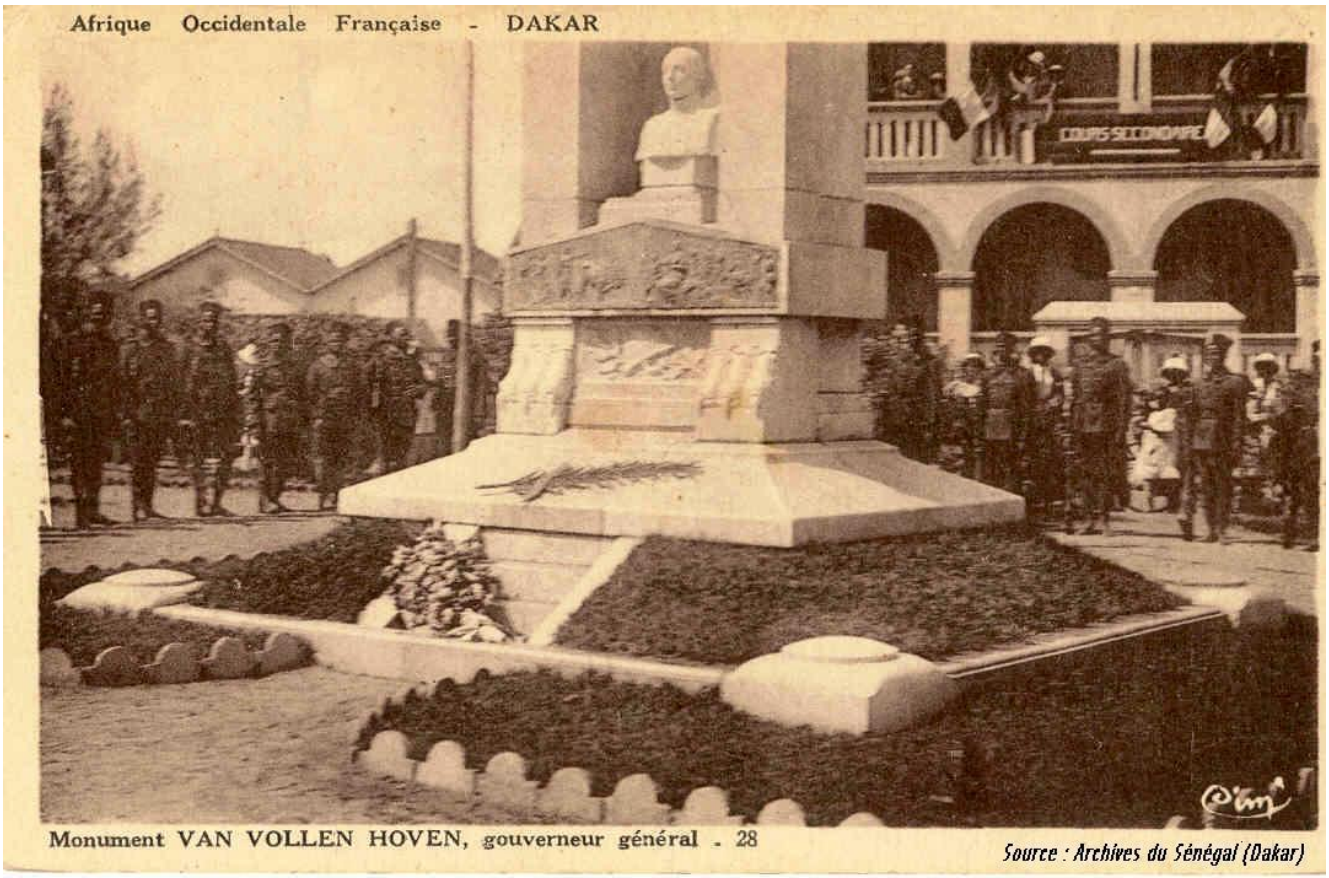

Afb: Monument Joost van Vollenhoven in Dakar, foto uit Nationaal Archief te Dakar. Het monument bestaat niet meer.

Persoonlijk leven Joost van Vollenhoven

Leven als celibataire

In zijn circulaire over de proviandering van het leger van Frankrijk, schrijft Van Vollenhoven hoe het leven van jonge ambtenaren er uit moet zien: ze dienen zich te realiseren dat familieleven niet voor hen is weggelegd. Zij zijn 'nomaden' en *"...le célibat est la voie normale pour les nomades".*[13] Dit past geheel bij hoe hij zijn eigen leven wilde inrichten: *"Je veux vivre célibataire, enfin ecarté du monde, vivant en tête à tête avec moi".*[14] Op jonge leeftijd nam Van Vollenhoven het besluit om nooit te trouwen. En hij hield zich daaraan. Voor zover na te gaan spelen vrouwen geen rol in zijn leven, behalve zijn moeder, zuster en tante. In zijn dagboek droomt hij op zijn 16de jaar (!) over zijn

[13] *"...bij nomaden is een ongehuwde staat gebruikelijk".*
[14] *"Ik wil ongehuwd leven, door alleen met mijzelf te zijn kan ik mij van de wereld terugtrekken".*

oude dag: *"Als ik zo'n 50 jaar ben en een aardig kapitaaltje heb, trek ik mij terug op het platteland. ... ik neem een bescheiden huisje met een tafel en een matras, en zal heerlijk slapen. Ik wil een grote bibliotheek hebben met leerzame boeken, en ik zal genieten van de lectuur... Ik neem een oude kokkin die naar mijn smaak lekkere, goed verzorgde hapjes kookt. Ik wil ongehuwd leven, door alleen met mijzelf te zijn kan ik mij van de wereld terugtrekken. Ik wil met mijzelf getrouwd zijn. Dan zal ik gelukkig zijn".* Trouwen en een gezin stichten strookte werkelijk niet met zijn aard.

Joost van Vollenhoven's directe familieleden hoopten dat hij toch nog eens een vrouw zou vinden. In een brief uit 1908 schrijft Jacob David van Vollenhoven, de broer van Joost, vanuit Algiers aan Opa Pluygers hoe het met Joost gaat: *"Joost komt in elk geval dit jaar terug; wanneer weet hij zelf nog niet, dat hangt van vele dingen af, de Minister van Koloniën moet binnenkort naar Senegal gaan en naar ik betwijfel of de nieuwe gouverneur van Senegal zijn post al zal aanvaarden, denk ik dat Joost de 'honeurs' zal moeten nemen. Trouwens Joost heeft steeds gezegd dat onvoorziene omstandigheden zijn vertrek naar Europa zouden kunnen verhinderen of vertragen, dus wij zullen pas zeker zijn, als wij per telegram zijn vertrek uit Dakar vernomen hebben.*

In afwachting verheugen wij ons op zijn terugkomst, mama in het bijzonder is er erg blijde mee, wat ik volkomen begrijp, vooral waar voor haar, het verblijf van Joost in Senegal ongeveer met een ter doodveroordeling gelijk staat. Hij zal denkelijk een maand in Algiers zijn en verder in Duitsland en Zwitserland reizen, om zooveel mogelijk van zijn verblijf te genieten.

Wie weet, misschien zal hij ook wel een vrouw opsnorren, want dat meubel schijnt hij erg noodig te hebben, alhoewel hij er tegenop ziet te trouwen en zoodoende een beetje van zijn vrijheid te moeten verliezen. Joost is natuurlijk geheel "en selle"[15]; hij is met reuzenschreden vooruitgegaan en zijn missie in St Louis lukte volkomen. Hij zal pas in Europa vernemen waarheen hij gestuurd zal worden; zoowel in de Congo als Afrique Occidentale is hij gevraagd geworden".

Uit deze brief blijkt dat Joost van Vollenhoven ook in zijn familie bekend stond als een harde werker die graag in vrijheid wilde leven.

[15] *in het zadel, gaat goed met carrière.*

Verantwoordelijkheidsgevoel

Joost van Vollenhoven was zeer serieus en had een enorm verantwoordelijkheidsgevoel maar hij kon ook gelukkig zijn. Hij is blij als hij in 1906 aankomt in Dakar. Hij schrijft aan een vriend: *"J'adore l'Afrique comme ci c'était ma maîtresse".*[16] Hij is grenzeloos gelukkig als hij in 1914 goed nieuws over de oorlog krijgt en als hij in 1918 de oorlog weer in gaat*: "Ik ben verrukt, verrukt, verrukt om oorlog te voeren".* Hij schrijft zo gelukkig te zijn als maar mogelijk is als hij op 1 juli in de loopgraven zit onder vijandelijk vuur. Hij sterft negentien dagen later. Hij lijkt zich alleen te ontspannen als hij onder vrienden is en geen verantwoordelijkheid hoeft te dragen. Toch houdt hij altijd afstand. Als zijn vrienden vertier opzoeken in cafés en uitgaansgelegenheden, trekt hij zich terug. Dat was al zo op de '*Ecole Coloniale'*. Hij leeft als een asceet. Zijn ambitie om de beste te zijn brengt mee dat hij werkt als een paard, en geen tijd overhoudt voor vertier.

Zijn werklust en discipline blijkt ook uit zijn gemiddelde dagindeling als gouverneur-generaal, geschetst door een naaste medewerker: *"Hij staat op om 3.30 zit om 4.30 achter zijn bureau en werkt tot 7 uur. Van 7 tot 8 bespreking. Werkt weer van 8-10 aan rapporten, missives, circulaires en decreten lezen en schrijven. 10.30 tot 12.30 bespreking met ambtenaren. Lunch met klein aantal gasten. 14-17 werk. 17-19 uur paardrijden. Eenvoudig diner, biljarten en om 22 uur naar bed".*

Uit onderstaande brief van Joost van Vollenhoven aan zijn grootvader Pluygers blijkt ook zijn serieuze inborst. Hij doceert op dat moment aan de '*Ecole Colonial'* te Parijs.

> *Beste Grootvader,*
>
> *Ik wil U per omgaande mijn hartelijke dank laten toekomen voor uwen vriendelijke gelukwenschen. Ik zal doceren over "Legilation et administration de l'Algerie"*[17] *en mijn college zal ongeveer vier maanden duren. Mijn leerlingen zijn reeds of candidaat of meester in de rechten; in het geheel een twintigtal toekomstige koloniale ambtenaren. Mijne*

[16] *"Ik bemin Afrika als ware het mijn minnares".*
[17] *"Wetgeving en bestuur van Algerije"*

benoeming zal mij zeer waarschijnlijk nog eenige jaren te Parijs houden maar ik blijf ambtenaar en ben zoowat in de positie van een officier die benoemd wordt als leeraar aan de Hoogere Krijgsschool of zooiets met dat verschil echter dat ik dit college hou zolang ik het verkies. In aller geval is het verbazend leuk. Ik ben tien jaar jonger dan de jongste mijner Kollega's die ik trouwens een paar jaar geleden heb gehad als professor.

Ik ben vanmorgen door onze nieuwe minister van Kolonien ontvangen. Het is een man van 41 jaar jong, energiek en bijzonder werkzaam. Hij verzocht mij dadelijk dezelfde functies bij hem te vervullen als bij zijn voorganger maar in plaats van de titel "attaché au cabinet"[18] voer ik nu die van "sous chef du cabinet". Bij het afscheid legde hij zijne twee handen op mijne schouders keek mij flink in het gezicht en zei mij: "Voulez-vous me permettre Mr Vollenhoven de me dire toujours votre opinion personnelle sur les affaires et non votre opinion administrative. On me mentira tellement".[19] Aardig en eenvoudig vind U niet. Ik ben vast besloten enorm hard te blijven werken en reeds nu is het eene groote satisfactie voor mij te zien dat dat werk niet onnuttig is.

Vandaag de bruiloft van Jan en Germaine. Het spijt mij zoo er niet bij te kunnen wezen maar het kan niet. Ik heb in hun beide het volste vertrouwen. Hij is heelemaal het type van een Transvaalsche boer norsch en kortaf maar vol liefde voor zijn vak en een hart van goud. Zij is een pootig geestig practisch fransch vrouwtje dat met veel eerbied naar hem opkijkt en toch veel invloed op hem heeft. Alhoewel hunne financiele toestand verre van helder is heb ik goede hoop. Zulke menschen moeten er komen.

En nu grootvader moet ik uitscheiden. Het is bij twaalven en ik heb nog eenige dingen af te werken. Maar ik wilde dit niet uitstellen en U moet er goed van overtuigd zijn dat ik U rechthartelijk liefheb en met het grootste genoegen U zal komen opzoeken.

Joost van Vollenhoven.

---

[18] *"secretaris van het kabinet"*

[19] *"Zoudt U mij ten alle tijde uw persoonlijke mening en niet uw mening als bestuurder willen geven? Er zal zoveel tegen me gelogen worden".*

Belangstelling voor Multatuli

Joost van Vollenhoven had een preoccupatie voor Eduard Douwes Dekker (1820-1887). Deze Nederlandse bestuursambtenaar en schrijver had in zijn leven de onterechte gang van zaken bij het Nederlands koloniale bestuur uitgeplozen en er over gepubliceerd onder het pseudoniem Multatuli. In Nederlands-Indië zag Multatuli de vele wantoestanden onder verantwoordelijkheid van het Nederlandse koloniale bewind. Zijn debuutroman, 'Max Havelaar', (1860), bekritiseert op basis van zijn eigen ervaringen de behandeling van de plaatselijke bevolking door Nederlandse en Indische bestuurders.

In de periode 1900-1908 bereidde Joost van Vollenhoven de uitgave van zijn publicatie: *'Multatuli en congé, documents officielles inédits'*[20] voor. De publicatie (1909) bestond uit tot dan toe ongepubliceerde brieven die Van Vollenhoven in het archief van het Ministerie van Koloniën in Den Haag had gevonden. Van Vollenhoven schrijft in zijn inleiding over de geschiedenis van Eduard Douwes Dekker's leven om tot een verklaring te komen voor het in de brieven vermelde schuldendrama dat zich tijdens Dekker's verlof in Europa voltrok. Het kwam volgens Van Vollenhoven door zijn lange uitputtende verblijf in de tropen. Dat had er tevens voor gezorgd dat hij gewend was geraakt aan een luxe leven met een hoog aanzien. Daarnaast vond Dekker zijn baan als bestuurder niet leuk en kon hij niet met geld om gaan, aldus Van Vollenhoven. Tevens wijst hij er op dat hij niet met de juiste vrouw getrouwd was, zijn echtgenote was meer een dienares dan een intellectueel. Volgens Van Vollenhoven was het niet het lot dat ervoor zorgde dat Dekker in financiële problemen raakte, maar zijn eigen zwakheid.

Ondanks dat Van Vollenhoven Dekker op dat punt sterk bekritiseert, schrijft hij ook in superlatieven over de ziel van Dekker*: "...mystiek, doorschijnend als kristal door niets te bezoedelen"*. En *"Sur cette âme admirablement trempée".*[21] Hij zegt ook over Multatuli als ambtenaar: *"Il démissionne dans des circonstances qui lui font le plus grand honneur et qui ont associé à jamais son*

[20] *'Multatuli met verlof, onuitgegeven officiële documenten'.*
[21] *"Over deze wonderbaarlijk doordrenkte ziel".*

nom à l'évolution de la politique hollandaise au dix-neuvième siècle".[22] Een oordeel dat ook op Van Vollenhoven zelf van toepassing was. Opvallend is hoezeer Multatuli en Joost van Vollenhoven in andere opzichten van elkaar verschillen. Daar waar Multatuli een gepassioneerd man was die zich volledig kon overgeven aan zijn losgeslagen hartstochten, zozeer hield Joost van Vollenhoven zichzelf steevast in de hand. De Groot noemt dat in haar onderzoek wellicht een reden dat Van Vollenhoven zo gefascineerd was door Multatuli.

In Memoriam & Jubileum

Dit jaar (2018) is het 100 jaar geleden dat Joost van Vollenhoven overleed. Een mooie gelegenheid om stil te staan bij zijn bijzondere en enerverende leven. Tevens is 2018 het jaar dat Jan Peter Peterson en Caia Peterson – van Vollenhoven 50 jaar getrouwd zijn. Een familie met een bewogen geschiedenis!

Rosalie van Deursen,
Amsterdam 2018

[22] *"Hij neemt ontslag in een omstandigheid die hem de grootste hulde bewijst en die zijn naam voorgoed heeft verbonden aan de ontwikkeling van de Nederlandse politiek in de negentiende eeuw".*